

Левчук И. Пенитенциарная система Российской империи в дореформенный период (на примере украинских губерний). В статье анализируются историко-правовые аспекты функционирования пенитенциарной системы Российской империи в дореформенный период. Эмпирическим основанием исследования послужили материалы, территориально ограниченные украинскими губерниями. Дореформенный период развития тюремной системы Российской империи характеризуется систематизацией разрозненных нормативных актов. В управлении же тюрьмами происходило кардинально противоположное, поскольку центральное управление тюремной частью оказалось рассредоточенным между различными ведомствами. Выяснено организационные аспекты деятельности учреждений пенитенциарии на украинских землях, входивших в состав Российской империи. Сделан вывод о несоответствии дореформенного периода системы исполнения наказаний тогдашним общеевропейским представлениям о преступлении и наказании и о ее влиянии на дальнейшие реформы 1860-х годов. Под влиянием передовой европейской мысли в России на государственном уровне началось формирование идеи исправления преступников и гуманного отношения к ним, также было обращено внимание на необходимость централизации тюремного управления. Все вышеуказанное создало предпосылки и фактические основания для проведения реформы в тюремной сфере с целью реализации и воплощения идей гуманизации уголовного наказания и реформирования тюремного ведомства.

Ключевые слова: пенитенциарная система, исполнение наказаний, украинские губернии, система учреждений исполнения наказаний, Российская империя.

Levchuk I. Penitentiary System in Russian Empire in Pre-reforming Period (Case Study of Ukrainian Provinces). The article analyzes the historical and legal aspects of penitentiary system functioning in Russian Empire in pre-reforming period. The study of the problem is based on the materials concerning only the territories of Ukrainian provinces. It has been found out that pre-reforming period in the development of the prison system in the Russian Empire is characterized by systematization of scattered legal regulations. Administering of prisons was characterized by radically opposite processes. There was no central administration system and the prisons appeared to be subordinated to different departments. The article offers insights into the organizational aspects of the penitentiary institutions on the territory of Ukrainian lands in Russian Empire. The author draws conclusions about non-compliance of pre-reforming penitentiary system of Russia with Western ideas about crime and punishment and European penal systems and its impact on further reforms in 1860-ies. As a result the processes of formation of new approaches to the correction of criminals and humane attitude towards them started in Russia under the influence of Western ideas; much attention was paid to centralization of prisons administration. The aforementioned factors created preconditions and factual grounds for introducing reforms in penal system aimed at humanization of criminal punishment and reforming prison administration.

Key words: penal system, enforcement of sentences, Ukrainian provinces, system of the penitentiary institutions, Russian Empire.

УДК 347.45/47

Л. Резніченко, Т. Кириченко

Комерціалізація української вищої освіти – приватно-правові аспекти

У статті приділено увагу з'ясуванню сутності платних освітніх послуг як інституту цивільного права в контексті захисту прав осіб, що отримують такі послуги. Ринкові зміни в пострадянських країнах призвели до формування і розвитку ринку освітніх послуг, що в свою чергу породило велику кількість проблем. Присутність на освітньому ринку ВНЗ різних форм власності слід вважати позитивним, бо по-перше це створює конкурентне середовище, а відтак можна сподіватися на покращення якості послуг, по-друге існує можливість обирати виш. Поширення приватно-правової складової на вишівську систему потребує перегляду правового статусу навчального закладу не лише в системі освіти, а й в цивільному обігу.

Ключові слова: освітні послуги, приватні вищі навчальні заклади, ринок освітніх послуг, вища освіта, якість освіти.

Постановка наукової проблеми та її значення. Освіта являє собою процес опанування знаннями та навиками в контексті соціалізації особистості, спрямований на відтворення інтелекту нації. Таке функціональне призначення обумовлює ключове місце освіти серед інших економічних галузей. І саме рівень освіти є показником, що корелюється з економічним прогресом та забезпечує конкурентоздатність країни на світовому ринку. Динаміка розвитку освіти обумовлена багатьма факторами і потребує відповідної аналітики та прогнозування, вдосконалення правових норм, що покликані регулювати відносини в освітній сфері. Нажаль за роки незалежності України, коли розпочалось докорінне реформування економіки, в тому числі й освітньої галузі, досягти прогресу не вдалося, а ті зміни, що відбулися не тішать. Важливість освіти та її незадовільний стан роблять цей напрям державної політики пріоритетним та вимагає відповідного наукового обґрунтування.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Актуальність освітніх питань зумовила зацікавленість та увагу до цієї проблематики науковців, а саме: В. В. Астахов, В. А. Євтушевський, І. С. Каленюк, В. Г. Кремень, І. І. Кукурудза, К. М. Ромашенко, О. Л. Сидоренко, Т. В. Фініков та інших. Проте значна кількість питань так і залишається невирішеною, багато спірних та неоднозначних аспектів, що висуває перед нами життя.

Формулювання мети та завдань статті. Отже в цій статті буде приділено увагу, насамперед, з'ясуванню сутності платних освітніх послуг як інституту цивільного права у контексті захисту прав осіб, що отримують такі послуги.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Від радянської доби Україна успадкувала потужну освітньо-наукову галузь, з тривалою історією свого становлення. Пік активності в формуванні вищих навчальних закладів (далі ВНЗ) в Радянській Україні припав на 1939 р., коли відбулося приєднання західноукраїнських земель. У середині XX ст. наша держава мала вже 160 вишів. Харків, Київ, Одеса, Львів та Дніпропетровськ виступали провідними осередками вищої освіти. Після заходів щодо укрупнення ВНЗ, які відбулися в 50-х роках XX ст. та скоротили чисельність освітніх установ, процес появи нових вишів відновився і на початок 90-х років їх кількість вже сягала 149 одиниць [1, с. 77]. Радянська державна освіта була безкоштовною, а відтак доступною для всіх верств населення, проте попри безкоштовність якості отримуваних знань знаходилась на високому рівні.

Набуття Україною незалежності призвело до революційних змін у всіх сферах життєдіяльності суспільства та обумовило перехід держави до ринкової економіки. Визнання приватної власності та зрівняння всіх її форм ввело приватну складову в систему освіти. У 1991 р. Закон України «Про освіту» допустив на ринок освітніх послуг, який також тільки почав формуватися, навчальні заклади різних форм власності.

Здолати державну монополію в сфері освіти було покликане Міністерство освіти України, яке створили в тому ж 1991 р. замість ліквідованих міністерств народної та вищої освіти України [2]. Нове урядове відомство очоливши систему управління освітою, до речі, збудовану на принципі централізму за кращими радянськими зразками, відчуло на собі вплив політично-кон'юнктурного характеру, коли кадрові призначення почали залежати від того яка політична сила дісталася влади. Модернізація розпочалась з появи освітніх закладів нових типів і форм власності та просування їх в регіони. Позитивна динаміка цього процесу досягла свого піку в 2009 р., коли кількість ВНЗ двох вищих рівнів акредитації збільшилась майже в два з половиною рази (з 149 до 350), після чого їх чисельність почала скорочуватись [3, с. 418]. Зауважимо, що це зростання відбувалося на тлі економічної кризи та супроводжувалося зменшенням обсягів централізованого фінансування, проте скасування державної монополії та поява можливості заробити в цьому ринковому сегменті обумовили задоволення зростаючого попиту населення на освітні послуги. Так, крок за кроком, освіта України добирала комерційності, задовольняючи попит на університетські дипломи та втрачаючи якісну складову. Головним завданням реформаторів, на думку окремих науковців, стала заміна системи, яка давала освіту, на систему, яка буде надавати освітні послуги. Прикладом для цього слугувала європейська модель, що залучила вищу освіту до переліку послуг в межах Всесвітньої організації торгівлі GATS (General Agreement on Trade in Services) [4, с. 83].

Публічно-правові засади, що домінували в суспільстві, за радянські часи, почали поступатися приватно-правовим. На початок 2014/2015 навчального року освітні послуги надавали 197 державних ВНЗ III-IV рівнів акредитації та 80 приватних вишів [5, с. 8]. Сам факт присутності на освітньому ринку ВНЗ різних форм власності вже слід вважати позитивним, бо по-перше це створює конкурентне середовище, а відтак можна сподіватися на покращення якості послуг, по-друге з'явилася важлива можливість обирати. Проте під час цього екстенсивного розвитку і в супереч

появи конкурентного середовища постраждала якість «кінцевого продукту». Парадоксальність ситуації додає той факт, що в Україні існує система забезпечення якості, яка до того ж закріплена в чинному законодавстві, одне погано – вона не працює. Діюча система збудована на умовах адміністративного управління та зорієнтована на одного замовника – державу і активну участь суспільства не передбачає. Однак реальність змінилась і сьогодні споживачами освітніх послуг окрім держави, почали виступати галузі економіки, роботодавці та власне студенти. Оцінка ж якості проводилась міністерством на свій бюрократичний розсуд.

І якщо провідні виші державної форми власності мали потужний запас міцності (майновий, фінансовий і, саме головне, інтелектуальний) та змогли достатньо тривалий час витримувати високий якісний рівень, то новостворені приватні ВНЗ поступалися якістю підготовки своїх випускників. Чимало підприємств мають великі сумніви щодо кваліфікації фахівців, такої ж думки дотримуються і науковці – порівняно з державними випускники приватних вишів демонструють нижчий рівень знань, відсутність широкого кругозору. До цього слід додати й недостатній міждисциплінарний підхід до навчання [6, с. 30].

За останні роки в Україні держава почала докладати зусилля щодо покращення якісної складової освітніх послуг, що насамперед здійснюється через систему ліцензування та акредитації. Також запроваджено моніторинг рейтингу ВНЗ із застосуванням при оцінюванні міжнародних індикаторів. Проте важко говорити про якість в умовах відсутності державних стандартів, коли навіть немає чітко визначеного поняття «якість вищої освіти». А відтак це залишається однією з головних проблем української освітньої системи.

Коли мова заходить про реформування вищої освіти в Україні зазвичай це питання розглядається в контексті намагання інтегруватися в європейську освіту та використати в цих прагненнях модернізаційний досвід західних країн. Однак шукаючи кращі варіанти варто пам'ятати, що цей досвід не є ідеальним і власне, як американська, так і європейські освітні системи потребують свого подальшого вдосконалення. Прагнення України стати частиною, хоча б в межах болонського процесу, єдиного європейського освітнього та наукового простору сприймаються науковим середовищем неоднозначно. Є фахівці, переконані в тому, що саме перехід на західні стандарти погіршив вітчизняну освіту. Бо взагалі не може бути глобальної освіти та глобальної культури, бо відсутня спільна для всього людства колективна пам'ять [7, с. 124].

Більшість світових експертів нарікають на зайву комерціалізацію вищої освіти та втрату традиційної університетської автономії, як фінансової, так і академічної. Цікаво, що з прийняттям нової редакції Закону України «Про освіту» можна говорити про декларацію впровадження університетської автономії та зменшення опіки з боку держави. У той же час, скажімо в Великій Британії відзначають посилення державного контролю, переважно в питаннях фінансування, спрямованого на покращення якості освітніх послуг та посилення позицій Британії на світовому ринку [8].

Комерціалізація освіти насамперед передбачає надання послуги за яку треба платити. І це питання завжди гостре, має багато контекстів, від морально-етичного до економічного та соціального. За радянські часи, вважалось що це питання було вирішене і освіта повинна бути безкоштовною, для тих хто її отримує⁵. Перехід до ринкової економіки змусив повернутися до цього питання, але однастайності в його вирішення немає й до сього дня. Здавалось якщо ринок, то безумовно треба платити, проте разом з незалежністю з'явилося соціальне розшарування українського суспільства, зубожіння більшості населення та відсутність можливості платити за навчання. А відтак платна освіта, в цих соціальних умовах, не є справедливою та є недосяжною для талановитих дітей незаможних верств. На наш погляд питання взагалі не повинно так формулюватися, бо в несправедливій державі (де індекс співвідношення доходів 20 % найбагатших громадян і 20 % найбідніших, що демонструє рівень соціальної справедливості, становить в Україні 40 до 1, на відміну від Японії, де цей показник складає 4 до 1, а в Гондурасі 38 до 1), ставити питання про створення справедливої системи освіти є утопією.

Світовий досвід теж по різному ставиться до цієї проблеми, існує щонайменше три підходи до фінансування вищої освіти. Перший, коли створення ВНЗ та їх функціонування відбувається за рахунок держави. Ця модель використовується в Німеччині та Великобританії. Другий передбачає фінансування виключно за рахунок приватних коштів. Цим шляхом пішла американська освіта,

⁵ Відносини щодо надання платних освітніх послуг існували і в радянській Україні, це всім відоме репетиторство, дитячі садки частину своїх послуг надавали за плату, проте їх можна вважати нетиповими. Типовими залишаються лише хабарі, які існують за будь-якої системи.

успішність цієї моделі демонструють університети «Ліги плюща». Однак приватне фінансування не виключає можливості отримувати державні гранти від штатів та федерального уряду. Й нарешті третій підхід, передбачає окрім приватного фінансування використання громадських коштів, саме в такий спосіб фінансується більшість японських вишів [9].

Різні підходи до фінансування обумовлюють сутність ВНЗ та віддзеркалюють соціальне середовище і економічну систему, які їх оточують. В Україні у 2013/2014 навчальному році державне замовлення, за яке сплачувала держава склало 42,6 % від загальної кількості випускників, 4,7 % прийшлося на долю місцевих бюджетів, решту – 52,3 % сплатили фізичні особи [10, с. 35]. Отже більш ніж наполовину вища школа фінансується приватними особами, покриваючи дефіцит державних коштів. Тому відповідаючи на питання – чи можна позбутися платної освіти, а разом з тим і негативних явищ, що її супроводжують, можна впевнено сказати, що ні. У держави відсутні кошти для потреб університетської освіти і ця галузь фінансується за залишковим принципом. Зауважимо, що це не лише суто українське явище. Більшість європейських країн констатували – вища освіта стала однією з найдорожчих соціальних послуг і темпи збільшення витрат на освітні потреби суттєво випереджають зростання державних статків. Держава, попри конституційні декларації, не може гарантувати всім здобуття професійної освіти та стовідсоткового працевлаштування. До того ж, безоплатність породила «масовизацію» вищої освіти, що у свою чергу призвело до зниження якості та безробіття освічених людей. Реакцією багатьох країн стало введення комерційної складової. Щодо України, то власне трансформація економіки зумовила диверсифікацію джерел фінансування додавши до бюджетного фінансування комерційні ресурси.

Проте ці суспільні відносини сформували потребу досконалого правового оформлення стосунків вища та студента та вирішення тих численних проблем, які породила практика продажу освітніх послуг. Правові норми, що регулюють суспільні відносини платного надання освітніх послуг, утворюють систему різногалузових правовідносин – конституційних, бюджетних, адміністративних тощо, які переважно мають публічно-правову природу. Дійсно, державна присутність в цих відносинах відчутна. Це насамперед необхідність інституційного облаштування ринку, а саме: формування приватного сегменту вищої освіти; забезпечення компромісу між соціальними та економічними функціями вищої освіти; створення національної системи освітніх стандартів для забезпечення єдиних вимог щодо якості вищої освіти; підвищення інформаційної прозорості ринку освітніх послуг; залучення інвестиційних надходжень на ринок освітніх послуг та раціональний розподіл коштів між різними напрямками вищої освіти, стимулювання платоспроможного попиту населення щодо освітніх послуг [11, с. 7]. Втім поширення приватно-правової складової на вишівську систему потребує перегляду правового статусу навчального закладу не лише в системі освіти, а й в цивільному обігу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Потребують оптимізації: цивільно-правовий статус вишу; розвиток договірних засад в діяльності ВНЗ та відповідних форм контролю; визначення та регламентація платної освітньої діяльності; способи реалізації майнових прав, тощо. Все це дозволить оптимізувати співвідношення між суспільними, корпоративними та особистими інтересами.

Подальший розвиток української вищої школи передбачає ефективне правове регулювання відносин, що виникають в процесі платного надання освітніх послуг. Формування правового інституту платної вищої освіти знаходиться на початковій стадії, а відтак обрання відповідних цивільно-правових форм регулювання інвестиційних відносин буде залежати від кінцевої мети – задоволення потреб студентів, працедавців, держави та суспільства насамкінець. Отже комерціалізація освіти додала цивільно-правову складову в ці суспільні відносини. Неспроможність держави цілком забезпечити матеріальну базу вищої освіти була компенсована платним навчанням. Цивільна побудова відносин дала можливість: отримувати кошти на розвиток інфраструктури та матеріальної бази; фінансувати утримання професорсько-викладацького складу та залучати висококваліфікованих викладачів; фінансової незалежності приватних вишів від держави. На сьогодні саме платне навчання забезпечило освітні потреби населення та зберегло наші університети.

Джерела та література

1. Шевчук А. В. Трансформація вищої освіти в Україні: ретроспективний аспект / А. В. Шевчук // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 11–12 (1). – С. 76–79.
2. Про утворення Міністерства освіти України та ліквідацію Міністерства народної освіти України і Міністерства вищої освіти України: Указ Президента України від 12.12.1991 р. № 2 // Збірник указів Президента України. – 1992. – № 1.
3. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України, ред. О. Г. Осауленко. – К., 2013. – 534 с.
4. Кириченко В. Є. Болонський процес. У фарватері європейської освіти / В. Є. Кириченко // Харківський національний університет внутрішніх справ в системі підготовки кадрів України: Матеріали Всеукраїнської науково-практ. конф., 26 вересня 2014 р., м. Харків / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків: ХНУВС, 2014. – С. 82–85.
5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року. Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України, відп. за випуск О. О. Карамзін. – К., 2015. – 169 с.
6. Данилишин Б. Інноваційна модель економічного розвитку: роль вищої освіти / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник НАН України. – 2005. – № 9. – С. 26–35.
7. Ильин А. Н. Антимодернизационные аспекты потребительского общества / А. Н. Ильин // Социс. – 2013. – № 5. – С. 121–127.
8. Head S. The Grim Threat to British Universities / S. Head // The New York Review of Books. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nybooks.com/articles/archives/2011/jan/13/grim-threat-british-universities/?pagination=false&printpage=true>.
9. Масатеру Б. Кто должен оплачивать высшее образование? Японский взгляд на проблему / Б. Масатеру // Высшее образование в Европе. – 2004. – № 1. – С. 42–47.
10. Касьянов Г. Освітня система України 1990–2014 Аналітичний огляд / Г. Касьянов; Благодійний фонд «Інституту розвитку освіти». – К.: Таксон, 2015. – 52 с.
11. Ромашенко К. М. Ринок освітніх послуг та його розвиток у трансформаційній економіці: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.01 / К. М. Ромашенко; Черкаський нац. унів. ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2012. – 19 с.

Резниченко Л., Кириченко Т. Коммерциализация украинского высшего образования – частно-правовые аспекты. В статье уделено внимание выяснению сущности платных образовательных услуг как института гражданского права в контексте защиты прав лиц, получающих такие услуги. В условиях современной рыночной экономики конкурентоспособность государства зависит не столько от природного ресурсного обеспечения, сколько от интеллектуального потенциала страны. Слоган советских времен – кадры решают все – сегодня, как никогда, актуален. Рыночные изменения в постсоветских странах привели к формированию и развитию рынка образовательных услуг, что в свою очередь породило множество проблем: ухудшение качества образования, снижение конкурентоспособности, диспропорция между рынком труда и объемом выпускников вузов, недостаточное государственное внимание к проблемам этого рынка. Присутствие на образовательном рынке вузов разных форм собственности следует считать положительным, поскольку, во-первых, это создает конкурентную среду, а значит можно надеяться на улучшение качества услуг; во-вторых, существует возможность выбирать вуз. Распространение частно-правовой составляющей в системе высшего образования требует пересмотра правового статуса учебного заведения не только в системе образования, но и в гражданском обороте. Нуждаются в оптимизации: гражданско-правовой статус вуза; развитие договорных начал в деятельности вуза и соответствующих форм контроля; определение и регламентация платной образовательной деятельности; способы реализации имущественных прав. Все это позволит оптимизировать соотношение между общественными, корпоративными и личными интересами.

Ключевые слова: образовательные услуги, частные высшие учебные заведения, рынок образовательных услуг, высшее образование, качество образования.

Reznichenko L., Kyrychenko T. Commercialization of Ukrainian higher education: private and legal aspects. The article contributes to understanding of the nature of paid educational services as an institution of civil law in the context of protecting the rights of individuals, receiving such services. In the terms of current market economy competitiveness of a state depends not so much on the natural resources

supply, but on the intellectual potential of the country. The slogan of the Soviet times - the human resources decide everything - is now more than ever relevant. Market changes in the post-Soviet countries led to the formation and development of the education market, which, in its turn, gave rise to many problems: deteriorating quality of education, reducing competitiveness, imbalance between the labor market and the number of university graduates, lack of government attention to the problems of this market. The presence at the educational market of institutions of different ownership forms is to be considered positive. First, it creates a competitive environment and therefore can be expected to improve the quality of services, and secondly it makes it possible to choose the type of higher educational establishments. The spread of private legal component to higher education system needs revision of the legal status of the institutions not only in educational but also in civil context. The author concludes that the following issues need optimization: civil status of higher education institution; development of contractual basis of universities and appropriate forms of control; definition and regimentation of paid educational activities; ways to implement property rights, and others. This will optimize the relationship between the public, corporate and personal interests of the participants of the process.

Key words: educational services, private higher education institutions, market of educational services, higher education, quality of education.

УДК 343.985

Б. Слободянюк

Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях про умисне знищення або пошкодження чужого майна

У положеннях наукової статті висвітлено окремі аспекти застосування спеціальних знань при розслідуванні умисного знищення або пошкодження чужого майна. Акцентовано увагу на ролі і місці судової експертизи при розслідуванні вказаних злочинів. Це можуть бути як пожежно-технічна експертиза, так і інші види судових експертиз: хімічна, електротехнічна, фізико-технічна, судово-медична, металознавча, товарознавча, судово-ветеринарна, експертиза матеріалів, речовин і виробів. Розкрито умови призначення та провадження окремих видів криміналістичних експертиз. У статті акцентовано увагу на тому, що висновок експерта не може використовуватися як доказ у кримінальному провадженні без його аналізу та оцінки, співставлення з іншими доказами у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне провадження, злочин, умисне знищення або пошкодження майна, слідчі (розшукові) дії, судова експертиза.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку суспільства не викликає сумніву, що результати боротьби зі злочинністю в значній мірі залежать від застосування досягнень науки і техніки у практиці розкриття та розслідування злочинів. Провідна роль у цьому належить спеціальним знанням. Постійне розширення кола завдань, вирішення яких можливе з використанням спеціальних знань, що застосовуються у ході слідчої (розшукової) дії за участю спеціаліста або проведення експертизи, ставить їх у ряд найбільш об'єктивних, а значить, цінних джерел доказів у кримінальному провадженні. Особлива актуальність використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням чужого майна, пояснюється тим, що їх застосування дозволяє встановити сам факт підпалу, вибуху, іншого способу знищення або пошкодження майна, внаслідок якого створюється небезпека життю чи здоров'ю багатьох людей, завдається шкода багатьом матеріальним об'єктам то що на основі виявлення слідів ініціаторів горіння, вибуху тощо. Знання слідчим інформації про застосований засіб вчинення злочину виступає в якості підстави для висунення версії про особу, що вчинила злочин, передбачений ст. 194 КК України спосіб знищення або пошкодження майна, внаслідок якого створюється небезпека життю чи здоров'ю багатьох людей, заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам тощо.